

Alcoholism, domestic violence, unemployment, the problems of modern families pose a threat to its functioning

Alkoholizm, przemoc, bezrobocie jako problemy współczesnej rodziny stanowiące zagrożenie dla jej funkcjonowania

Daria Becker-Pestka

Wyższa Szkoła Bankowa w Gdańsku
dabepe@op.pl

Abstract

In the current social reality, there are many negative phenomena and problems that adversely affect the structure and functioning of individuals and social groups, including the family. Due to be completed the tasks and functions performed reflection on these issues has a significant value for both theorists and practitioners. The collected material was developed based on the current literature and statistical data. Presented text on selected problems of family functioning constitute a threat to its durability. These include alcoholism, unemployment and violence. These problems – their scale, conditions, consequences – should be constantly monitored and family pathological covered a broad institutional support. Although the family in Poland are covered by the support of many of them struggling with the effects of unemployment, alcohol abuse and violence. The problems negatively affect the implementation of family-care functions – education, socialization, emotional – expressive. In families where there are difficulties associated with lack of work, violence or alcoholism appear to conflict, blaming, loss of authority, which threatens maintaining its texture and durability.

Keywords: family, pathology, the problems of family, alcoholism, domestic violence, unemployment

Streszczenie

W obecnej rzeczywistości społecznej występuje wiele negatywnych zjawisk i problemów, które niekorzystnie wpływają na strukturę i funkcjonowanie jednostek i grup społecznych, w tym rodziny. Ze względu na wypełniane zadania i realizowane funkcje refleksja nad tymi zagadnieniami ma znaczącą wartość zarówno dla teoretyków, jak i praktyków. Zgromadzony materiał został opracowany na podstawie aktualnej literatury przedmiotu i danych statystycznych. Przedstawiony tekst dotyczy wybranych problemów funkcjonowania rodziny stanowiących zagrożenie dla jej trwałości. Są to alkoholizm, bezrobocie i przemoc. Te problemy – ich skala, uwarunkowania, konsekwencje – powinny być nieustannie monitorowane, a rodziny patologiczne objęte szerokim wsparciem instytucjonalnym. Choć rodziny w Polsce objęte są wsparciem, wiele z nich zmagają się ze skutkami braku zatrudnienia, nadużywania alkoholu czy stosowania przemocy. Problemy negatywnie wpływają na realizowanie przez rodzinę funkcji opiekuńczo-wychowawczej, socjalizacyjnej, emocjonalno-ekspresyjnej. W rodzinie, w której występują trudności związane z brakiem pracy, przemocą czy alkoholizmem, pojawiają się konflikty, obwinianie się, utrata autorytetu, co zagraża zachowaniu jej struktury i trwałości.

Słowa kluczowe: *rodzina, patologia, problemy rodziny, alkoholizm, przemoc, bezrobocie*

Wprowadzenie

Ze zrozumiałych względów rodzina i zachodzące w niej zmiany i procesy znajdują się w obszarze zainteresowania wielu badaczy reprezentujących różne dyscypliny naukowe. Ich uwaga koncentruje się na odmiennych aspektach jej funkcjonowania. Wobec jednostki i społeczeństwa rodzina wypełnia bardzo złożone i istotne funkcje (prokreacyjną, ekonomiczną, kulturalną, emocjonalną czy socjalizacyjno-wychowawczą). Od prawidłowego funkcjonowania tej wspólnoty zależy dobro jej członków i całego społeczeństwa. Właściwe realizowanie przez rodzinę przypisanych jej zadań korzystnie wpływa na wychowanie kolejnego pokolenia.

Dokonujące się przeobrażenia w niemal wszystkich obszarach i sferach życia nie pozostają bez wpływu na strukturę i zadania podejmowane w rodzinie. W bardzo złożonej i dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości ta grupa zmagają się z wieloma problemami. Mogą one stanowić zagrożenie dla wypełniania przez nią przypisanych jej funkcji i zadań, a także struktury i trwałości. Pojawiające się patologie są bardzo niepokojącymi i niepożądanymi zjawiskami. Wśród problemów współczesnej rodziny należy wymienić

występowanie zjawisk patologicznych, trudności ekonomiczne czy coraz bardziej powszechną migrację zarobkową.

W tekście przedstawione zostały wybrane problemy współczesnej rodziny jako zagrożenie dla jej funkcjonowania (alkoholizm, przemoc, brak pracy) w oparciu o dostępne dane statystyczne i aktualną literaturę przedmiotu. Szczególny wymiar mają konsekwencje (dla rodziny i społeczeństwa) występujących zjawisk i problemów. Ze względu na skutki społeczne i ogromną dynamikę zmian obszar ten powinien być nieustannie monitorowany, a rodziny z problemami objęte wielostronnym i profesjonalnym wsparciem instytucjonalnym.

Analiza podstawowych pojęć

Poświęcona rodzinie literatura dostarcza bogatego materiału do analiz i badań. Autorzy licznych opracowań definiują zakres pojęcia rodzina, pełnione przez nią funkcje, formy, w których występuje. Badacze analizują również problemy i zjawiska patologii społecznej występujące w rodzinie. Ramy opracowania nie pozwalają na szerszą refleksję na ten temat, dlatego autorka przedstawiła jedynie najważniejsze zasoby i pojęcia.

Trudno o w pełni wyczerpującą definicję rodziny. Można przyjąć, że jest ona dla człowieka pierwszą i najbardziej istotną szkołą życia, realizuje szereg działań w zróżnicowanym zakresie: opieki, ekonomii, prokreacji, wychowania. Określanie i podejmowanie aktywności w wymienionym zakresie jest uzależnione od warunków społecznych, etapu zaawansowania rozwoju organizacyjnego i społecznego, progresji cywilizacyjnej.

K. Janus trafnie zauważa, że rodzina to „podstawowa grupa społeczna funkcjonująca we wszystkich typach społeczeństw, składająca się z poszczególnych jej członków: rodziców, ich dzieci oraz krewnych pochodzących od każdej ze stron. Rodzina jest uznawana za najistotniejsze i zarazem podstawowe środowisko wychowawcze, znacznie determinujące rozwój jednostek, zwłaszcza dzieci i młodzieży, jej zadaniem jest przekazywanie określonych wartości moralnych, tradycji, obyczajów, przekonań (np. religijnych), uczenie zachowań społecznie pożądaných (warunkowanych normami, zasadami, systemem praw i obowiązków), kształtowanie określonych umiejętności, nawyków, przez wpływ osobisty (np. rodziców), a także charakteru, woli, zaradności, sposobu postrzegania otaczającego świata, przygotowywanie do odgrywania ról zawodowych, rodzinnych, społecznych, wdrażanie do prawi-

dłowego wyrażania uczuć, stanów, myśli, przekonań, nawiązywania poprawnych relacji z otoczeniem” (Janus, 2006, s. 153).

Można przyjąć, że rodzina:

- gwarantuje biologiczną ciągłość społeczeństwa,
- przekazuje kulturowe dziedzictwo następnym generacjom,
- ze względu na charakter więzi łączących jej członków jest grupą pierwotną,
- jest elementarną komórką społeczną,
- z uwagi na ustanowienie formalne i funkcjonowanie zgodnie z określonymi społecznymi normami można ją nazwać instytucją społeczną,
- wypełnia zasadnicze funkcje społeczne konieczne dla funkcjonowania i istnienia społeczeństwa,
- ma niepowtarzalny charakter,
- to jedyna grupa społeczna, w której najwyższej wartości nabierają więzy krwi i pokrewieństwa,
- opiera się na fundamencie miłości (Pierzchała, 2009, s. 69–71).

Chociaż nieustannie zmienia się zakres wypełnianych przez rodzinę zadań, jej formy i funkcje, pozostaje ona najważniejszą strukturą zapewniającą właściwe formowanie nowego pokolenia. Jeśli poprawnie realizuje przypisane powinności, swoim członkom gwarantuje bezpieczeństwo – także ekonomiczne, przekazuje stosowny kapitał kulturowy, jest fundamentem dla prawidłowego funkcjonowania społeczeństwa.

Bardzo interesującego materiału dostarczają dane statystyczne. Wynika z nich, że Polska jest krajem o silnej tradycji rodzinnej, co znajduje odzwierciedlenie w strukturze ludności według stanu cywilnego. W 2011 r. wśród ludności w wieku 20 lat i więcej (jest to populacja licząca prawie 30 mln osób) około 60% pozostawało w prawnie zawartych związkach małżeńskich; wśród mężczyzn odsetek ten wyniósł 63%, a wśród kobiet nieco mniej – ponad 57%. Dodatkowo, kolejne ponad 2% populacji 20 lat+ deklaroowało pozostawanie w związkach nieformalnych (kohabitacyjnych). Następną najliczniejszą grupą ze względu na faktyczny stan cywilny to kawalerowie i panny, którzy razem stanowili prawie 22% ogółu ludności w wieku co najmniej 20 lat. W tym przypadku wyraźnie widoczne jest zróżnicowanie według płci, tj. odsetek panien wśród kobiet wyniósł nieco ponad 17%, a kawalerów wśród mężczyzn prawie 27%. Osoby rozwiedzione to prawie 5% ludności w wieku 20 lat i więcej, a pozostające w separacji stanowią poniżej 1% (GUS, 2016, s. 8–9).

W końcu 2013 r. w Polsce istniało ok. 9038 tys. małżeństw. Jednocześnie szacuje się, że w 2014 r. rozwiodło się ok. 66 tys. par małżeńskich. Wśród rozwiedzionych w 2013 r. małżeństw ok. 58% wychowywało ponad 55 tys. nieletnich dzieci (w wieku do 18 lat). Najczęściej sąd przyznaje opiekę nad dziećmi wyłącznie matce (w 2013 r. 60% przypadków), wyłącznie ojcu jedynie w ok. 5% przypadków, a w stosunku do 34% rozwiedzionych małżeństw sąd orzeka wspólne wychowywanie dzieci (GUS, 2015, s. 8–10).

Na utrzymaniu w gospodarstwach rodzinnych w Polsce było średnio jedno dziecko w mieście, a na wsi 1,2. Spośród wszystkich typów gospodarstw rodzinnych utrzymujących dzieci do lat 24 najliczniejszą grupę stanowiły małżeństwa – 80,7%. Kolejną grupą pod względem liczebności były matki utrzymujące dzieci – 10,1% ogółu rodzin z dziećmi na utrzymaniu do lat 24 (GUS, 2014, s. 28).

Z analizy wyników spisów powszechnych przeprowadzonych w Polsce na przestrzeni kilkudziesięciu lat wynika, że zmiany w strukturze ludności w wieku 20 lat i więcej według stanu cywilnego nie są gwałtowne. Powoli, ale sukcesywnie maleje udział osób pozostających w małżeństwie – szczególnie wśród mężczyzn, natomiast zdecydowanie rośnie odsetek osób rozwiedzionych, chociaż – z punktu widzenia prawnego stanu cywilnego – nadal pozostają najmniej liczną grupą. Najmniejsze zmiany dotyczą osób owdowiałych – ich odsetek w ogólnej populacji w wieku 20 lat i więcej pozostaje praktycznie bez zmian. Z kolei w przypadku kawalerów i pań ich udział ulega wahaniom uzależnionym od wyżów i niżów demograficznych. W przypadku faktycznego stanu cywilnego w Polsce wzrasta liczba związków kohabitacyjnych – chociaż jest niewielka w porównaniu z innymi krajami UE (GUS, 2016, s. 11).

Podejmując rozważania nad problemami współczesnej rodziny, należy zwrócić uwagę, że przed wszystkimi pracującymi z nią osobami stoją dzisiaj bardzo złożone zadania. Wynikają one ze specyfiki występujących obecnie zjawisk patologicznych oraz konieczności podejmowania skutecznych działań w zakresie wpływania na zmianę życiowej sytuacji członków wspólnoty, odpowiedzialności za poprawę życia dzieci.

Wychowująca dzieci rodzina w Polsce może liczyć na wsparcie państwa. Wśród jego form należy wymienić takie możliwości jak:

- program Rodzina 500 plus,
- Karta Dużej Rodziny,

- świadczenia rodzinne,
- Fundusz Alimentacyjny,
- opieka zastępcza nad dzieckiem,
- adopcja,
- opieka nad dzieckiem w wieku do lat trzech (MRPiPS, 2016).

Podjmując kwestie dotyczące patologii społecznej, należy zauważyć, że występują liczne definicje tego pojęcia i badania w zakresie jego uwarunkowań. Trzeba również zaznaczyć, że monitorowanie występujących problemów społecznych i ich nasilenia staje się dzisiaj koniecznym wymogiem. Obszar problemowy zjawisk patologii społecznej wymaga działań o charakterze systemowym.

Trudno jednoznacznie określić, czym właściwie jest patologia w kontekście normy. Konieczne jest dokonanie rozróżnienia pojęć patologia i dewiacja społeczna. Trudno dokonać klasyfikacji zjawisk patologicznych. Zdaniem B. Hołysta termin „patologia społeczna” jest bardzo szeroki i obejmuje przestępczość oraz „inne zjawiska, które świadczą o złym przystosowaniu społecznym zarówno w płaszczyźnie obyczajowej, jak i kulturowej” (Hołyst, 2013, s. 120).

Trafne jest stwierdzenie I. Wiciak i M. Baranowskiej, które uważają, że, definiując „stopień szkodliwości społecznej oraz niegodności z ogólnie przyjętymi, podstawowymi wartościami społecznymi, zjawiskami patologicznymi, nazwiemy kolejno:

- przestępczość,
- zachowania dysfunkcyjne wobec rodziny czy środowisk lokalnych,
- zachowania autodestrukcyjne, autoagresywne,
- inne zachowania aspołeczne (np. zmierzające do wywołania czy zaostrzenia konfliktów społecznych czy religijnych),
- dewiacyjne zachowania seksualne, zboczenia,
- inne zachowania występujące na podłożu psychospołecznym (np. zaburzenia psychiczne czy nerwice)” (Baranowska, 2011, s. 13).

Cytowany B. Hołyst uważa, że orientacja w zakresie „wyników badań nad zjawiskami patologii społecznej pozwala opracowywać możliwe wersje dotyczące przebiegu zdarzenia (np. wyłudzenia kodów komputerowych), celu działania sprawcy oraz kierunku poszukiwania osób podejrzanych o do-

konanie przestępstwa. Poznanie osobowości podejrzanego jest z kolei nieodzownym warunkiem osiągnięcia celu przesłuchania. Racjonalne stosowanie przepisów Kodeksu karnego wymaga znajomości wyników badań nad zjawiskami patologii społecznej przez pracowników wymiaru sprawiedliwości, wychowawców i terapeutów” (Hołyst, 2013, s. 41).

Autorka tekstu na podstawie dostępnych opracowań przyjęła, że chociaż istnieją różne definicje i klasyfikacje zjawisk patologicznych, to można założyć, że są nimi te, które:

- występują w zwiększającym się nasileniu ilościowym,
- powodują znaczące szkody i degradację jednostki, rodziny, lokalnych środowisk,
- negatywnie wpływają na funkcjonowanie społeczeństwa, stanowią rzeczywiste zagrożenie dla jego członków,
- mogły nie zostać ujęte w żadnej z dotychczasowych typologizacji, pojawiają się również nowe,
- powinny być badane i analizowane, a wyniki eksploracji muszą stać się podstawą do skutecznych działań zapobiegawczych.

Alkoholizm, przemoc, bezrobocie jako problemy współczesnej rodziny

Wiele polskich rodzin doświadcza konsekwencji nadużywania alkoholu przez swoich członków. Używanie alkoholu w niewielkich ilościach zapewnia uczucie przyjemności i nie jest negatywnym zjawiskiem. Problemem jest nadużywanie napojów alkoholowych, ponieważ stanowi zagrożenie zarówno dla osoby pijącej, jak i jego rodziny. Niesie również dotkliwe skutki społeczne. B. Hołyst pisze, że uzależnienie od alkoholu jest „chorobą przewlekłą, charakteryzującą się okresami remisji i nawrotów” (Hołyst, 2014, s. 130).

W ujęciu medycznym alkoholizm „jest obecnie traktowany jako odrębna jednostka nozologiczna z objawami zaburzeń, z patologicznym zespołem chorobowym wymagającym leczenia. W ujęciu psychologicznym alkoholizm jest zaburzeniem w rozwoju osoby, charakteryzującym się uszkodzeniem sprawności fizycznych, psychicznych i moralnych, zmianą postaw w kierunku zachowań aspołecznych, zmianą hierarchii wartości z tendencją do czynów przestępczych, kradzieży, agresji i autoagresji (samobójstwa)” (Cekiera, 2007, s. 22).

Osoba nadużywająca alkoholu kieruje swoje działania na zdobycie i spożycie alkoholu. To powoduje, że zaburzeniu ulegają relacje ze współmałżonkiem

i z dziećmi, dochodzi do zaniedbania rodziny. Więzi z mężem lub żoną ulegają rozluźnieniu, pojawiają się konflikty wynikające z przygodnych kontaktów seksualnych alkoholika. Występuje również agresja, przemoc, wyprzedaż sprzętów domowych, popadanie w długi, kradzieże, wchodzenie w konflikt z prawem. Alkoholik nie ma czasu ani ochoty na kontakty z dziećmi. Osoba uzależniona przestaje być również autorytetem, co wynika z unikania wzięcia odpowiedzialności za rodzinę, rozluźnienia więzi. Potęguje się to zwłaszcza wtedy, kiedy pojawiają się zachowania naganne wywołujące u osób z otoczenia lęk, wstyd, pogardę czy wstręt. Ponadto nadużywanie alkoholu niesie ze sobą także zagrożenie alkoholizmem dla najbliższych członków wspólnoty rodzinnej – przede wszystkim dzieci (Słowik-Gabryjelska, 2006, s. 34).

Wśród konsekwencji nadużywania alkoholu należy wymienić:

- skutki psychiatryczne – można przyjąć, że poalkoholowa degradacja ośrodkowego układu nerwowego najczęściej objawia się jako: psychoza Korsakowa, przetrwały zespół otępienny, przetrwały zespół anamnesticzny, psychozy z omami lub urojeniami, przewlekła halucynozja alkoholowa, paranoja alkoholowa, zaburzenia: nastroju, lękowe, snu, seksualne,
- skutki społeczne – są to problemy w środowisku rodzinnym, w środowisku pracy, trudności ekonomiczne i społeczne,
- skutki ekonomiczne – można je odnieść do sfery problemów indywidualnych, społecznych oraz rodzinnych,
- skutki somatyczne – pogarsza się stan fizyczny organizmu, następuje degradacja ustroju osób uzależnionych od alkoholu, do czego przyczyniają się niedobory pokarmowe, brak higieny i samodyscypliny, wyniszczenie narządów, degradacja fizyczna wskutek wypadków drogowych i wypadków przy pracy (Słowik-Gabryjelska, 2006, s. 30–38).

H. Marczak trafnie zauważa, że alkoholizm „rzutuje na całe życie społeczne, na działalność zawodową i rodzinną. Nie ma takiej sfery życia, na którą nie mógłby oddziaływać negatywnie” (Marczak, 1994, s. 123).

Zdaniem S. Bębaso funkcjonowanie „rodziny z problemem alkoholowym jest podporządkowane alkoholowi, a jednocześnie wszyscy temu zaprzeczają. Podstawowym zjawiskiem w rodzinie alkoholika jest zaprzeczanie, a typowe przeżycia to strach, ukrywanie napięć i wstyd. Znaczny procent tych rodzin żyje w poczuciu pielęgnowania ważnej tajemnicy, którą jest alkoholizm. Ciągłe staranie, by przedmiot tajemnicy był skrzętnie skrywany i bezpieczny,

organizują życie tej rodziny. Na atmosferę w domu alkoholika składają się: chaos, brak konsekwencji, niejasne role, trudności przewidywania, zmienne reguły i ograniczenia, powtarzające się spory, często też przemoc fizyczna” (Bębas, 2011, s. 106).

Wychowujące się w rodzinach alkoholowych dzieci odgrywają różne role, które mają im pomóc w przetrwaniu czasu dzieciństwa. Są często niezauważanymi ofiarami alkoholizmu rodziców. Tragizm tych dzieci „polega na tym, że stosują mechanizmy obronne, które pozwalają im przetrwać w okresie dzieciństwa i wczesnej młodości w rodzinie alkoholowej, ale w dorosłym życiu stają się niewystarczające, a dorosłe już dzieci alkoholików same padają ich ofiarami” (Skowrońska-Pućka, 2014, s. 10).

Warto zaznaczyć, że w Polsce obowiązuje Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi. W świetle dokumentu zadania w zakresie przeciwdziałania alkoholizmowi wykonywane są poprzez właściwe kształtowanie polityki społecznej, obejmują przede wszystkim:

- 1) tworzenie warunków sprzyjających realizacji potrzeb, których zaspokojenie motywuje powstrzymanie się od spożywania alkoholu;
- 2) działalność wychowawczą i informacyjną;
- 3) ustalanie odpowiedniego poziomu i właściwej struktury produkcji napojów alkoholowych przeznaczanych do spożycia w kraju;
- 4) ograniczanie dostępności alkoholu;
- 5) leczenie, rehabilitację i reintegrację osób uzależnionych od alkoholu;
- 6) zapobieganie negatywnym następstwom nadużywania alkoholu i ich usuwanie;
- 7) przeciwdziałanie przemocy w rodzinie;
- 8) wspieranie zatrudnienia socjalnego poprzez finansowanie centrów integracji społecznej (Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, Dz.U. z 2015 r. poz. 1286, 1893, 1916).

Leczenie uzależnienia od alkoholu to długotrwały proces, który składa się z określonych etapów. Można przyjąć, że są to:

- 1) zaprzestanie picia i odtrucie organizmu,
- 2) wyrównanie stanu psychicznego i fizycznego,
- 3) utrzymanie stanu abstynencji,

- 4) uczenie się, jak żyć w trzeźwości,
- 5) usuwanie zaburzeń, a także rozwiązywanie osobistych trudności,
- 6) osobisty rozwój (Wiciak, 2011, s. 82).

Wśród najważniejszych sposobów leczenia alkoholizmu można wyróżnić odtrucie, kuracje farmakologiczne oraz terapie uzależnienia od alkoholu. W wyjątkowych i bardzo rzadkich przypadkach zdarza się, że alkoholicy zachowują abstynencję bez podjęcia jakichkolwiek prób leczenia. Warto jednak podkreślić, że człowiek, u którego zdiagnozowano problem z nadużywaniem alkoholu, nie jest w stanie sam rozwiązać swoich problemów i poradzić sobie samodzielnie. Taka osoba nie może bez pomocy innych się wyleczyć (Wiciak, 2011, s. 83–84).

Kolejnym zjawiskiem patologicznym występującym w rodzinie jest przemoc. W świetle literatury przedmiotu są to „wszelkie nieprzypadkowe akty wykorzystujące przewagę sprawcy, które godzą w osobistą wolność jednostki, przyczyniają się do jej fizycznej lub psychicznej szkody i wykraczają poza społeczne normy wzajemnych kontaktów, albo też wszelkie akty udręczenia i okrucieństwa” (Pospiszyl, 2007, s. 57).

W ujęciu zawartym w polskim prawie przemoc to „jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób wymienionych w pkt 1, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą” (Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie Dz.U. z 2005 r. nr 180, poz. 1493 z późn. zm.; art. 2 pkt. 2).

Tymczasem w świetle policyjnych statystyk w 2015 roku liczba ofiar przemocy wyniosła aż 97501 osób. Liczba ofiar – kobiet zamknęła się w liczbie 69 376. O stosowanie przemocy podejrzewano 76 034 osób. Aż 48 841 podejrzewanych sprawców znajdowało się pod wpływem alkoholu. 275 dzieci zostało umieszczonych w niezagrażającym im miejscu (np. rodzina zastępcza, dalsza rodzina, placówka opiekuńcza) (Komenda Główna Policji, 2016).

Zdaniem badaczy występowanie przemocy w rodzinie „nie jest zachowaniem incydentalnym i zwykle powtarza się według określonego schematu. W cyklu przemocy wyróżnić można fazę: narastającego napięcia, w której zaczyna pojawiać się agresja; ostrej przemocy, w której następuje wybuch tej

agresji; miodowego miesiąca, kiedy sprawca przeprosza, wynagradza i obiecuje poprawę” (Baranowska, 2011, s. 17).

Czynnikiem ryzyka przemocy jest utrwalone w tradycyjnej obyczajowości przekonanie, że rodzice powinni stosować surowe kary wobec dzieci. W wielu społeczeństwach przemoc wobec dzieci jest postrzegana jako efektywny środek wychowawczy. Przemocy w rodzinie sprzyja społeczna izolacja, która powoduje odseparowanie rodziny od systemu wartości szerszej społeczności. To powoduje utrwalanie przekonania o tym, że stosowanie przemocy jest normalnym zjawiskiem.

Przemoc występuje w rodzinach borykających się z problemem alkoholowym. Nadużywanie alkoholu nie jest powodem stosowania przemocy, powoduje jednak kumulowanie czynników aktywizujących agresję i przemoc w środowisku rodzinnym.

Policyjne i sądowe statystyki pokazują, że częściej narażone na przemoc są kobiety posiadające niskie wykształcenie, niemające żadnego zawodu, ekonomicznie uzależnione od męża, mające dużą rodzinę. Z badań socjologów wynika jednak, że posiadanie przez kobiety wysokiego statusu nie chroni ich przed przemocą ze strony partnera. Znacząca różnica dotyczy opuszczania przez kobiety krzywdzącego je mężczyzny. Na rozstanie częściej decydują się kobiety, które są niezależne finansowo, lepiej wykształcone i podjęły już próbę opuszczenia partnera. W zakresie doświadczanej przemocy nie ma różnicy pomiędzy kobietami mieszkającymi na wsi i w mieście. Na uwagę zasługuje fakt, że w statystykach uwzględniane są tylko ujawnione przypadki przemocy – takie, do których ofiary się przyznają same, chociaż nie jest to powszechna sytuacja. W społecznym przekonaniu doświadczanie przemocy w negatywny sposób stygmatyzuje ofiarę, co powoduje, że osoby pokrzywdzone niechętnie się w tej kwestii wypowiadają (Hołyst, 2013, s. 259–260).

Autorzy trafnie uważają, że „Ofiary często uważają, że przemoc jest ich prywatnym problemem, a stereotyp ten może być podtrzymywany przez otoczenie czy szeroko rozumiane organy państwowe. Utwierdza to ofiary w przekonaniu o braku możliwości otrzymania wsparcia i ochrony. Podczas gdy zachowania i decyzje ofiary mogą wydawać się irracjonalne, sprawcy w sposób bardzo logiczny potrafią uzasadnić swoje zachowanie, przy czym najczęściej używanymi argumentami „uzasadniającymi” użycie przemocy wykorzystywanej przez sprawcę są:

- podważanie odpowiedzialności (np. przypadek, pokłócili się),

- kwestionowanie szkody, „nic się nie stało”, „żartowałem”,
- przerzucanie odpowiedzialności na ofiarę, akt kary, zemsty, prowokacja ze strony ofiary,
- potępienie potępiających, odbieranie prawa do oceny, odwrócenie uwagi, „bicie nie jest naganne, bo wszyscy tak robią”,
- odwoływanie się do wyższych racji, biją zapobiegawczo, w celu wychowania, „żona ośmieszyła mnie publicznie” (Baranowska, 2011, s. 17–18).

Warto zaznaczyć, że osoby będące w dzieciństwie ofiarami przemocy często powtarzają ten wzorzec w dorosłym życiu. Skutkiem długotrwałego występowania zjawiska przemocy jest pojawienie się syndromu stresu pourazowego, który cechuje się zaistnieniem dużej liczby objawów. Są to między innymi stany nadmiernego pobudzenia, rozchwianie emocjonalne, odcięcie od własnych emocji, stany depresyjne i poczucie bezradności, poczucie niskiej wartości, winy i wstydu, skłonności autodestrukcyjne, nieufność wobec ludzi (Paczkowska, 2013, s. 20).

Polskie prawo zabezpiecza świadczenia osobom doświadczającym przemocy w rodzinie. W myśl przepisów osobie dotkniętej przemocą w rodzinie udziela się bezpłatnej pomocy, w szczególności w formie:

- 1) poradnictwa medycznego, psychologicznego, prawnego, socjalnego, zawodowego i rodzinnego;
- 2) interwencji kryzysowej i wsparcia;
- 3) ochrony przed dalszym krzywdzeniem, przez uniemożliwienie osobom stosującym przemoc korzystania ze wspólnie zajmowanego z innymi członkami rodziny mieszkania oraz zakazanie kontaktowania się i zbliżania się do osoby pokrzywdzonej;
- 4) zapewnienia osobie dotkniętej przemocą w rodzinie bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie;
- 5) badania lekarskiego w celu ustalenia przyczyn i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie oraz wydania zaświadczenia lekarskiego w tym przedmiocie;
- 6) zapewnienia osobie dotkniętej przemocą w rodzinie, która nie ma tytułu prawnego do zajmowanego wspólnie ze sprawcą przemocy lokalu, pomocy w uzyskaniu mieszkania (Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie Dz.U. z 2005 r. nr 180, poz. 1493 z późn. zm.).

Poważny problem i zagrożenie dla prawidłowego funkcjonowania rodziny stanowi bezrobocie. Warunki bytowe mają bardzo istotny wpływ na funkcjonowanie rodziny, ponieważ umożliwiają zaspokajanie potrzeb życiowych. Posiadanie odpowiednich zasobów materialnych pozwala na rozwój zainteresowań, finansowanie elementarnych potrzeb członków rodziny, zakup ubrania. Ważne są warunki mieszkaniowe, miejsce do nauki i odpoczynku.

Bezrobocie stanowi problem widziany w perspektywie ekonomicznej, jednostkowej i społecznej. Osoba pozostająca bez pracy rezygnuje z uczestniczenia w życiu społecznym, kulturze, redukuje potrzeby edukacyjne, poznawcze. Zanikają perspektywy rozwoju osobistego i poczucie wykonywania wartościowej, potrzebnej innym ludziom aktywności. Człowiek pozostający bez pracy może czuć się opuszczony i niepotrzebny, pojawia się apatia, mogą wystąpić choroby psychiczne, zubożenie, przekonanie o braku sensu życia. Występuje również zaburzenie właściwej postawy wobec pracy, co może doprowadzić ostatecznie do zaniechania jej poszukiwania i motywacji do dyscypliny i jej utrzymania. Tymczasem w świetle publikowanych danych w styczniu 2016 r. liczba osób bezrobotnych w Polsce wynosiła 1 647 457 osób. W tej grupie było aż 848 783 kobiet. Na 100 bezrobotnych mężczyzn przypadało 106 kobiet. Odnotowano 87 001 zgłoszonych miejsc pracy i aktywizacji zawodowej.

Stopa bezrobocia w końcu stycznia 2016 r. wyniosła 10,3%. Najbardziej liczną zbiorowość tworzą długotrwale bezrobotni (903,8 tys. osób), tj. 54,9% ogółu zarejestrowanych, bezrobotni do 30. roku życia (489,5 tys. osób, tj. 29,7%), bezrobotni powyżej 50. roku życia (447,0 tys., tj. 27,1%) (Publiczne Służby Zatrudnienia, 2016).

B. Hołyst podkreśla, że osoba bezrobotna „traci swą pozycję w małżeństwie i rodzinie, obniża się jego autorytet w oczach współmałżonka i dzieci. Źle zaczynają się układać stosunki rodzice – dzieci, ponieważ rodzice nie mogą zaspokoić oczekiwań konsumpcyjnych potomstwa” (Hołyst, 2014, s. 499).

Dalej ten sam autor trafnie zauważa, że pozostający bez pracy członek rodziny „czuje się winny temu wszystkiemu, co się dzieje z rodziną. Szczególnie mężczyźni tracą poczucie własnej wartości i niezależnie od reakcji rodziny odczuwają utratę autorytetu. Przenoszenie własnego złego samopoczucia na rodzinę wzmacnia liczbę zachowań agresywnych” (Hołyst, 2014, s. 500).

Należy zaznaczyć, że bezrobotni to zazwyczaj osoby wychowujące dzieci, co w istotny sposób wpływa na zmianę form opieki nad dziećmi. Bezrobotni rodzice decydują się na wypisanie dziecka ze żłobka lub przedszkola, ponieważ korzystanie przez dzieci z zajęć w takich placówkach wiąże się z koniecznością uiszczania opłat za te usługi, na co rodziny nie stać. Taka decyzja ma katastrofalne skutki dla dziecka, przedszkole czy szkoła pełnią obecnie nie tylko funkcję opiekuńczą, ale poprzez realizowany program stymulują rozwój intelektualny dziecka. Pozbawienie dziecka możliwości uczestniczenia w zajęciach ogranicza jego możliwości rozwoju i w oczywisty sposób przyczynia się do marginalizacji. Pisze o tym D. Graniewska, która uważa, że „bezrobocie stanowi główną przyczynę poszerzania się w Polsce sfery ubóstwa i silnie oddziałuje na nasilenie się zjawiska marginalizacji społecznej dużych grup rodzin” (Graniewska, 2001, s. 333). Badania S. Kawuli wskazują, że bieda i bezrobocie stanowią zagrożenie rozwoju osobistego i społecznego rodziny i dziecka. S. Kawula nazywa te rodziny „rodzinami ryzyka” z powodu egzystencji i wychowania (Kawula, 2002, s. 283–287).

Warto także podkreślić, że z utratą pracy wiążą się:

- napięcie w okresie poprzedzającym utratę zatrudnienia,
- konsolidacja sił rodziny stopniowo ewoluująca w stronę napięć i konfliktów,
- duża ilość wolnego czasu, który jest trudny do zagospodarowania,
- stopniowe wyłączenie się z życia towarzyskiego i kulturalnego,
- w przypadku bezrobocia chronicznego brak możliwości powrotu do sfery aktywności zawodowej,
- poczucie utraty panowania nad swoim życiem, sytuacją, nasilenie apatii i fatalizmu,
- konieczność dokonania zmiany w dotychczasowym życiu, wzorach zachowania,
- trudności z koncentracją, z rozpoczęciem nowego działania,
- zmiana przyzwyczajeń konsumpcyjnych (Hołyst, 2014, s. 499–501).

Te czynniki bardzo negatywnie wpływają na funkcjonowanie rodziny, zagrażają jej stabilności, trwałości i prawidłowemu formowaniu nowych pokoleń. Mogą także wytworzyć w nowej generacji niekorzystne wzorce. W rodzinach osób bezrobotnych nasila się atmosfera napięcia, występuje silny stres. Prowadzi to do patologizacji życia rodzinnego, między małżonkami występują konflikty, nasilają się nieporozumienia.

Rozwój moralny dzieci w rodzinach, w których występuje problem braku pracy, zostaje zahamowany. Obniżeniu ulega motywacja dzieci do podejmowania wyzwań edukacyjnych, zdobywania wiedzy. Zmienia się hierarchia celów, zredefiniowaniu muszą ulec aspiracje życiowe – przede wszystkim dzieci. Zarówno osoba bezrobotna, jak i najbliższe otoczenie doświadczają zachwiania poczucia bezpieczeństwa i niepokoju o przyszłość. Rodzina odczuwa obiektywne trudności związane z zaspokojeniem nie tylko codziennych potrzeb ekonomicznych. Zredukowane zostają źródła dochodów. W związku z podejmowaniem walki o przetrwanie materialne rodzina doświadcza lęku, wielu niepokojów i zaburzeniu ulegają wypełniane zobowiązania i czynności.

Osoby bezrobotne są narażone na marginalizację społeczną. Brak pracy oznacza drenowanie publicznych środków z uwagi na konieczność ich dystrybucji na świadczenia socjalne oraz projekty z zakresu przeciwdziałania bezrobociu. Zmniejszeniu ulegają dochody państwa, wykształcone osoby wyjeżdżają do pracy za granicę. Bezrobocie wywołuje szkody demograficzne, społeczne, ekonomiczne. U jednostki dotkniętej tym problemem obserwuje się pogorszenie zarówno kondycji psychicznej, jak i fizycznej. Brak pracy jest czynnikiem sprzyjającym wzrostowi liczby rozwodów, samobójstw, przestępczości, chorób psychicznych. U młodych ludzi następują trwałe i bardzo groźne zmiany w psychice. Pojawiają się lęk, frustracja, obojętność. Bezrobocie członka rodziny przyczynia się do załamania realizacji funkcji „ekonomiczno-konsumpcyjnej rodziny, która musi być spełniana, jeśli rodzina ma trwać i wychowywać dzieci. Ludzie muszą się prawidłowo odżywiać, posiadać mieszkanie, ponosić koszty jego utrzymania i wyposażenia, organizować wypoczynek swój i dzieci, korzystać z dóbr kultury” (Hołyst, 2014, s. 497).

Problemy ekonomiczne negatywnie wpływają na realizowanie przez rodzinę funkcji opiekuńczo-wychowawczej, socjalizacyjnej, emocjonalno-ekspresyjnej. W rodzinach, w których występują trudności związane z brakiem pracy pojawiają się konflikty, obwinianie się, utrata autorytetu. Deficyty w sferze materialnej, bieda, ubóstwo, niepokoje zakłócają wielostronny rozwój dzieci, powodują ugruntowanie negatywnych, roszczeniowych postaw dzieci i dorosłych wobec instytucji pomocowych i państwa. W rodzinach osób bezrobotnych następuje zmiana form opieki nad młodszymi dziećmi, rezygnacja z przedszkola, zajęć pozalekcyjnych. Wynika to z braku możliwo-

ści ponoszenia opłat. Może dochodzić do zaniedbania w zakresie odżywiania, higieny, leczenia, edukacji, co wiąże się z nieodwracalnymi konsekwencjami w przyszłości dziecka. Osoby pozostające bez pracy odczuwają ogromny stres, destabilizuje się sytuacja ekonomiczna i emocjonalno-społeczna rodziny (Hołyst, 2014, s. 498–499).

Podsumowanie

Rodzina realizuje szereg działań w zróżnicowanym zakresie: opieki, ekonomii, prokreacji, wychowania. Definiowanie i podejmowanie aktywności w wymienionym zakresie jest uzależnione od warunków społecznych, etapu zaawansowania rozwoju organizacyjnego i społecznego, progresji cywilizacyjnej. Problemy występują wtedy, kiedy nasilają się czynniki uniemożliwiające bądź utrudniające realizację funkcji rodziny. Takie zjawiska określają konieczność podjęcia działań pomocowo-wspierających.

W.W. Szczęśny bardzo trafnie zauważa, że „rodzina powinna znaleźć szerokie wsparcie ze strony struktur organizacyjnych państwa oraz pomocy doradczej od nauk zajmujących się wychowaniem i profilaktyką społeczną. Rodzina patologiczna stanowi bowiem jedno z największych zagrożeń dla istnienia i prawidłowego funkcjonowania społeczeństwa. A dobrze funkcjonująca rodzina to najlepszy ze sposobów utrzymania ładu społecznego opartej na trwałych wartościach” (Szczęśny, 2003, s. 121).

W związku z tym autorce tekstu nasuwają się pytania:

- Jakie skuteczne działania profilaktyczne można podjąć, aby zminimalizować lub całkowicie wyeliminować zjawiska patologii społecznej w rodzinie?
- W jaki sposób efektywnie chronić dzieci i młodzież wychowujące się w rodzinach przed negatywnymi konsekwencjami niepożądanych zjawisk społecznych?

Bibliografia

- Baranowska M. (2011). *Patologie społeczne*. W: I. Wiciak, M. Baranowska, (red.), *Wybrane patologie społeczne. Uwarunkowania, przejawy, profilaktyka*, Wydział Wydawnictw i Poligrafii Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno.
- Bębas S., (2011). *Elementy patologii społecznych we współczesnym świecie*. W: S. Bębas, W. Adamczyk-Bębas, (red.), *Wybrane aspekty pedagogiki resocjalizacyjnej*, WSH, Radom.

- Cekiera Cz. (2007) *Uzależnienia – alkoholizm, narkomania, palenie tytoniu. Profilaktyka, terapia i resocjalizacja*. W: B. Urban., J. Stanik, (red.), *Resocjalizacja*, PWN, Warszawa.
- Graniewska D. (2001). *Rodzina a bezrobocie. Sytuacja w Polsce*. W: Z. Tyszka (red.), *Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian*, Wyd. Nauk. UAM, Poznań.
- Hołyst B. (2013). *Zagrożenia ładu społecznego*. (t. 1), PWN, Warszawa.
- Hołyst B. (2014). *Zagrożenia ładu społecznego*. (t. 2), PWN, Warszawa.
- Janus K. (2006). *Pedagogika i psychologia. Zagadnienia, pojęcia, terminy*. Wyd. Buchmann, Warszawa.
- Kawula S. (2002). *Dziecko w rodzinie ryzyka – zagrożenie socjalne*. W: S. Kawula, J. Brągiel, A. Janke, *Pedagogika rodziny*, Wyd. A. Marszałek, Toruń.
- Marczak H. (1994). *Dzieci z rodzin dotkniętych alkoholizmem, ich sytuacja psychiczna i formy pomocy*. W: H. Machel (red.), *Młodzież a współczesne dewiacje i patologie społeczne*, Wyd. A. Marszałek, Toruń, s 123.
- Paczkowska A. (2013). *Dziecko doświadczające przemocy – konsekwencje, mechanizmy, terapia*. „Niebieska Linia” nr 6 (89).
- Pierzchała K. (2009). *Rodzina – jej definicje i funkcje*. W: K. Pierzchała, Cz. Cekiera, (red.), *Człowiek a patologie społeczne*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń.
- Pospiszyl I. (2007). *Przemoc w rodzinie*. W: B. Urban, M. Stanik, (red.), *Resocjalizacja*, PWN, Warszawa.
- Skowrońska-Pućka A., Cieślińska J. (2014). *Dziecko z rodziny z problemem alkoholowym w szkole*. „Remedium”, nr 4 (254).
- Słowik-Gabryjelska A. (2006). *Patologie społeczne. Alkoholizm, narkomania, nikotynizm*. Wyd. Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
- Szczęsny W.W. (2003). *Zarys resocjalizacji z elementami patologii społecznej*. Wyd. Akademickie Żak, Warszawa.
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi. Dz.U.2015.1286,1893,1916.
- Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Dz.U.2005.180.1493 z późn. zm.
- Wiciak I. (2011). *Uzależnienia*. W: I. Wiciak., M. Baranowska, (red.), *Wybrane patologie społeczne. Uwarunkowania, przejawy, profilaktyka*, Wydział Wydawnictw i Poligrafii Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno.